

TOPÒNIMS PITIÜSOS DE LES CARTES PORTOLANES (1290-1620)

Vicenç M. ROSSELLÓ I VERGER

A la cruïlla de la Mediterrània occidental on es troben les illes que arribaren a constituir el Regne de Mallorca, les Pitiüses emergeixen amb una personalitat particular des d'èpoques molt reculades. Si en navegar en sentit meridiana els mercaders sovint feien escala a Mallorca, en el sentit E-W o viceversa, Eivissa i Formentera esdevenien més topadisses. Ho aprofitaren els cartaginesos, mentre que l'època del regne musulmà de Dènia confirmà la llançadora dels ports o refugis occidentals. La "ruta de les illes" (ABULAFIA, 1996), la mantengueren els nauers genovesos i pisans des d'abans del segle XIII, enllaçant Dènia, Eivissa, Mallorca, Sardenya i/o Sicília amb la Itàlia peninsular. Després s'hi afegirien mallorquins, sicilians, raguseus, anconitans i venecians, traficant, sobretot, amb sal i blat. Els genovesos anaven i venien també al Magrib –o Barbaria– i els catalanomallorquins s'hi feren un empori d'aquesta altra ruta que arrancava de les costes del Rosselló. Enmig d'aquest tràfec arribaria la florida de la cartografia nàutica.

Les Pitiüses serveixen de senya als navegants per a l'aproximació o per a l'evitació. Cal arribar-hi (ports o refugis), cal passar-hi entremig (els freus), cal orientar-se amb les fites o simplement allunyar-se d'esculls, farallons o promontoris. Per això els mestres de cartes de navegar remarcaren o magnificaren uns accidents determinats i sovint els retolaren. La petita de les illes i dels illots és contrarestada pels cartògrafs amb el color o l'exageració superficial. La rojor és quasi llei al cas de Formentera, seguint la pauta de P. Vesconte i els clàssics del segle XIV: 28 documents la consignen vermella, contra només 3 que la mostren en verd o en blau. Eivissa té més fluctuació, però s'hi imposen les tonalitats blau-verdoses de Vesconte i A. Dulcert o el blau declarat de G. Vallseca. El blau consta en 25 casos, el verd en 10, a banda d'un daurat, un beige i un moradenc. Total, 38 lectures de color de la Pitiüsa gran. Illots com es Vedrà solen ser vermells.

Si les línies generals dels perimetres continentals –que responen a un esquema ptolemaic– solen ser correctes a les cartes portolanes, el detall de les Illes no és gaire convincent: els accidents són exagerats de tal manera que la forma global es tergiversa. El port principal d'Eivissa arriba a menjar-se l'illa, que és la més mal parada de tot l'arxipèlag. Les siluetes més correctes són les de Maiolo 1535 [11], J. Russus 1535 [12] i M. Prunès [47]. Amb el temps hom li donarà una forma de creixent obert a xaloc, que ve a ser la marca dels Olives

i Martines. Les formenteres més exactes són les de Vallseca 1439 [3], Benincasa [4], Russus 1535 [12] i Oliva 1592 [38]. A l'entremig sembla que els cartògrafs foren més respectuosos amb la Pitiüsa menor.

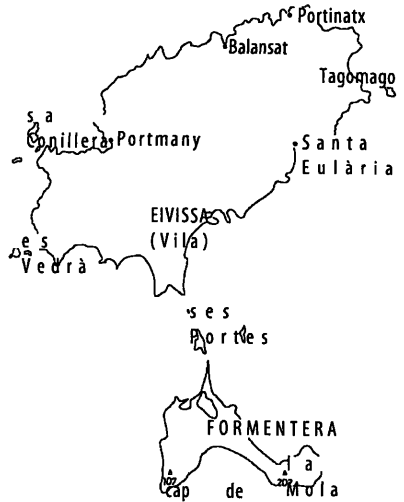
La rànega dotzena de topònims emprats a les cartes o atles manuscrits poden reduir-se a dos o tres conceptes: *a*) ports o embarcadors: Santa Eulària, Eivissa (Vila), Formentera (la Savina?, Portosalè?), Portmany (Sant Antoni), Balansat i Portinatx; *b*) illes, algunes gairebé totèmiques: Tagomago, (Eivissa), (Formentera), sa Conillera i es Vedrà; i *c*) caps o promontoris: la Mola, cap de Barbaria i ses Portes.

En una cruïlla de comerç i de colonització no es pot esperar més que una superposició de cultures que es trasllueixen en diversos estrats toponímics. L'ascendència púnica, la tenim a Eivissa, que es deriva a través del grec, llatí (Ebusus) i àrab, d'*Ibusim*, 'illa de Bes' o 'dels pins'; caldrà decidir-se entre els arbres i aqueixa divinitat divertida. Si Tagomago fos també púnic (Veny, 1977), s'aproximaria a 'penyal de Mago', amb qualche parentiu amb Maó.

L'estrat romànic precatalà —o mossàrab si us abelleix— engloba quatre dels nostres topònims: Portmany, Portinatx, Formentera —sia PROMONTORIA (Coromines) o FRUMENTARIA (Veny)— o el metafòric Vedrà. Els musulmans, en canvi, amb prou feines en llegaren un, Balansat, potser clànic.

Tota la resta pertany lògicament a l'estrat català: Santa Eulària, ses Portes, sa Conillera, la Mola i cap de Barbaria. És clar que són topònims més recents.

Els dos topònims vermells, Eivissa i Formentera, figuren absolutament a totes les cartes i atles. Santa Eulària també es pot considerar constant des del segle XIV, igual que es Vedrà, fita paisatgística i senyal marítim que no pot oblidar mai qui l'ha vist una vegada. Sa Conillera és gairebé permanent, malgrat la multiplicitat de grafies. Portmany —*gran*, però no el millor port— i Tagomago són a quasi tots els documents. Portinatx, en canvi, present només a la meitat de les cartes, decau el segle XV. Ses Portes s'inscriuen a la Carta pisana, però després apareixen ben clares vegades. La Mola ja es troba a un Vesconte (1330); més tard —quan es basteix la torre— resorgeix esporàdicament. Balansat degué perdre paper com a embarcador a final del segle XVI. Cap de Barbaria, només el trob una vegada.

TAGOMAGO

Aquest topònim vetust i cacofònic, que potser escauria a una illota del Pacífic, pertany a la més oriental de la costa eivissenca. Diu M. Villangómez:

“... el dens vocabulari de les costes
s'aïlla a Tagomago arcaic i dur...”

El nom és documentat al Repartiment del segle XIII com a Raffal Tagomago i, segons J.

Coromines (*Onomasticon*, I, 268), és preromà i tal volta preindoeuropeu. Tracta d'agermanar-lo amb *Taga* (Pirineu) i *Tagamanent* (Montseny), jugant amb possibles significats de 'penyal' i 'gran'.

De 32 ocasions que l'he recopilat, a 20 apareix el nom grafiat correctament, des de P. Vesconte 1321, A. Dulcert 1339, Cresques 1375 i G. Vallseca, 1439 [3] fins a Voltius 1592 [39]. A la carta Pisana figura *taco maco* i *talgomago* diu P. Vesconte (1330), *tagamago*, l'anònim veneciana [2] de l'Arxiu de la Corona d'Aragó; *tagosmagos* [19, 26 i 35] és cosa d'alguns Olives i parentel·la i *tacomago*, ho diu Maiolo Vesconte [11 i 36] i un Oliva tardà [38].

SANTA EULÀRIA

El *Xarq* eivissenc esdevindria Quartó de Santa Eulària, adoptant aquest hagiopònim de conquesta en honor de la màrtir barcelonina. Sobre la transcripció clàssica s'ha imposat la pronúncia dialectal justificada pel rotacisme que campeja a més del 90 % dels rètols estudiats aquí. Les múltiples variants ortogràfiques depenen, de més a més, del tractament de la /e/ o /ɛ/ neutra àtona inicial del nom i de la seva possible diftongació amb la /u/ següent. Encara es complica l'afer amb l'enllaç del mot *santa* avantposat (*santa Eulària*, llegit o sentit com a *sant aulària*).

L'escriptura etimològica clàssica *sân eulalia* només figura en un anònim venecià [2] de principi del segle xv, ja que les lectures *sta ellallia* i *sta olalia* de P. Vesconte (1321 i 1330), que consider dubtoses, no les he pogudes verificar. El diftong inicial autèntic, però, encara es manté a *scâ eularia* (Dulcert 1339 i Cresques 1375) i com a *s. eularia* [14]; el rotacisme ja hi ha transformat la segona consonant.

La majoria de les 34 incidències —20— transcriuen el diftong inicial com *au-*: *s. aulalia* [13]; *s. aularia* (Vallseca [3], mapamundi Estense, [10, 26, 27, 28 bis, 30, 31, 40, 42, 44, 45, 46, 48 i 52]; *aularia* [4]; *sancta ularia* (Benincasa [4] 1468) i *s. ularia* [24 i 35].

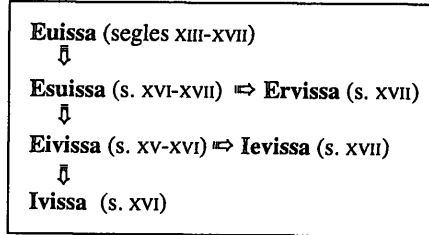
Per altra banda, podem reunir els documents que consumeixen la monoftongació, com *s. olaria* [6 i 12], precedits per un probable *sta(o)laria* de la Carta pisana i acompanyats de Maiolo Vesconte [11]. Com a extravagants, resten *s. alario* [16], *S. ilaria* [36], *s. oul...* [50] i *s.:todar* [18], mostres de corrupció de textos.

EIVISSA

El topònim s'aplicava ensems a Vila i a l'illa major de les Pitiüses. El recer natural del port, aprofitat des de l'època púnica, centrà l'activitat econòmica, administrativa i política del subarxipèlag. La Vila —catalana des de 1235— ajudava amb la seva fortificació robusta a mantenir l'únic hàbitat urbà d'unes illes molt castigades per la pirateria. No cal dir que el corsarisme eivissenc —que perdurà fins al segle xviii— era una contrapartida als atacs barbarescs que sovintejaren més durant el xiv.

Deixant a banda l'etimologia, les primeres transcripcions llatines del nom que reporta Coromines (*Onomasticon*) són de 1228, en un pergami de Jaume I, *Eviçam* —acusatiu— i de 1240, *Evice* —genitiu. En català tenim Eviça (1234), Evisa i Eviassa (1235) i Eviça (1284). Caldria repassar i verificar la rica documentació recopilada per mossèn Macabich per tal de comprovar la multiplicat posterior de grafies. La mateixa crònica de Jaume I mescla Euiça, luisa i Iuiça, i de llavors ençà apareix la vacil·lació Eviça/Eiuiça. Desclot sol escriure Eviassa i Muntaner, Eivissa. L'*Ayviça* del Tirant lo Blanc va pel mateix camí.

J. Coromines raona aquesta evolució: *Eviça* > **Esviça* > *Eiviça*, que jo matisaria amb la base de la documentació cartogràfica en el quadre següent, on s'han regularitzat les grafies de la /s/ sorda i els diftongs:

Entre les 51 inscripcions documentades, cal remarcar-ne 19 corresponents a la primera forma, precisament la més antiga, però amb quatre variants (sense comptar l'alternança /u-/v/: *euiça* [4 i 35]; *eviça* [16]; *euissa* (Maggiolo 1512, [11 i 18]); *evissa* [28 i 41]; *euiza* (Cresques, Becari 1426) i *euisa* [14, 18, 27, 36, 48, 50 i 52]. El mateix [52] diu també *Evisse*. La Carta pisana, la més venerable (1290 ca) reporta un interessant *castel euisa*.

El segon graó esdevé ben poc representat: *euissa* (Salvat [10]), el vulgarisme *esbissa* [47] molt més tardà i *eruissa* [46], també, tot i que correspon a un dialectalisme que coincideix –sonorització a part– amb la pronúncia ordinària dels mallorquins de la meua generació.

El tercer pas, que correspon a la grafia moderna i oficial catalana, presenta variants en la -s- de l'última síl·laba i en la i o y del diftong inicial: *eiuiça* (Dulcert [IV] 1339); *eiuissa* (Olives [13] 1538, [24]); *eyuissa* (Vallseca [3] 1439, Rossell 1468, [30]) i *eyuisa* (Estense 1460 ca, [23, 26 i 28 bis]). Col·lateralment compareix als obradors dels Olives *ieuissa* [31, 32, 33, 34, 42, 44, 45 i 49] i *yeuissa* a l'ànònim [15] de la Biblioteca Vivot.

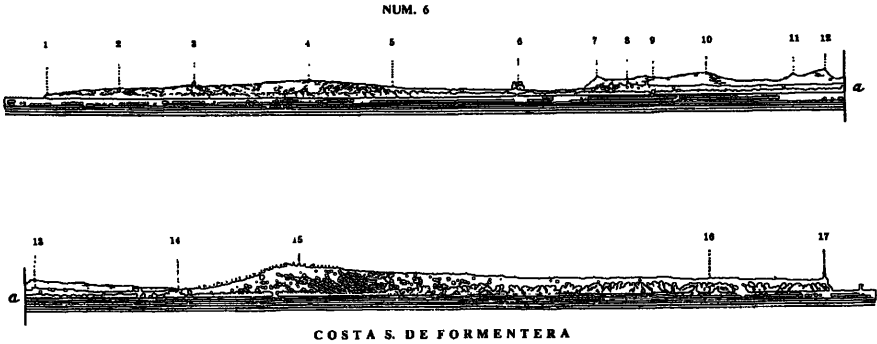
Consider A com última baula la forma que ha motivat la transcripció espanyola habitual: *yuisa* [9 i 21], *juisa* [12] i *Ybisa* (Prunès [17]). Fora de l'esquema i probablement a causa d'una mala lectura de la font, ens trobam els primerencs rètols de Vesconte *euinza* (1318), *euenza* (1321 i 1330) que degué motivar *euensa* de l'ànònima veneciana [2] de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

LA MOLA DE FORMENTERA

Aquesta imponent fita de la navegació mediterrània sempre ha servat l'encariment de l'article literari, fins avui en dia. Tot i que representi mitja illa, els cartògrafs no n'han fet gaire cabal: sis esments només. El més vell correspon a l'atles de P. Vesconte de 1330 [III] que escriu *cauo de la mola*. J. Russus [18], dos segles i mig després, consignava *lamola*. Tots els altres rètols –itàlics o italianitzats– converteixen l'/l/ en /r/ per rotacisme: *cauo de mora* (Beccari 1426), *c. mora* (J. Bertran 1456), *c. lamora* (Salvat 1533 [10]), *c. amora* [14]. És clar que els últims autors ja no saben el que escriuen: el topònim per a ells ha deixat de ser transparent.

FORMENTERA

La segona en grossària de les illes que ens ocupen ha donat 49 esments en la nostra recerca, que és com dir que la consignen gairebé tots els atles i cartes. Sembla que l'opinió de J. Coromines (1966: 229-232) és prou coneguda i difícil de rebatre pel que fa a l'etimologia.

Perfil número 6 del *Derrotero de las costas del Mediterráneo* (1983)

1 Cap de Barbaria. 2 Torre de Barbaria. 3 Torrassa. 4 Puig Guillem. 5 Punta Anguila. 6 es Vedrà. Puig de sa Llentrisca. 8 La Miranda. 9 Torre de Català. 10 Sa Talaïassa. 11 Puig Miquel. 12 Puig Cirer. 13 Torre Prima. 14 Arenal. 15 La Mola, 16 Punta Roja. 17 Sa Farola.

logia i etiologia: res de FRUMENTARIA, perquè l'illa —ja ho digué Plini— no en cull massa, de forment. Les transcripcions d'al-Qazwîni (+1283) i al-Maqqarî (+1631) *Formentaria* podrien ser invocades tant en pro de l'una com l'altra etimologia. Fent un paral·lel amb Formentor, tanmateix, l'arrel PROMONTORIUM, i més encara el plural PROMONTORIA, justifiquen perfectament el nostre topònim. El col·lectiu llatí —referit als dos caps de Barbaria i la Mola, és a dir es puig Guillem (107 m) i sa Talaia (192 m), respectivament— esdevé modificat pel consonantisme àrab que transforma /p/ en /f/.

Entre la mitja dotzena de grafies que es repeteixen al llarg dels segles XIII-XVII, s'imposa la dualitat *formentera-formantera*, que obeeix, un cop més, a la pronúncia fosca de l'a àtona. La primera escriptura, *formentera*, pot qualificar-se d'"internacional" i és la que subsisteix. La reporten, d'antuvi, la Carta pisana, Vesconte 1330, Cresques, Vallseca [3], Becari 1441, Bertran 1454, [6, 9, 10, 13, 15, 16, 27, 28 bis, 30, 34, 35, 38, 39, 41 i 46]. Encara hi podem sumar *formêtera* (Dulcert 1339, [2, 14, 17 i 25]) i *formetera* (Vesconte 1318 i 1321, [11 i 48]). En conjunt, 29 esments —60 %— als quals caldria afegir *formenter* [12] i un rètol inacabat [50].

Pere Rossell en una carta de 1468 escriu *fformêtera*. Aquesta grafia abarrocada implica una falsa etimologia (*fort-.....) estratègica i té un paral·lel al planisferi anònim de la Biblioteca Estense que atribueix (ROSSELLÓ, 1997) al mateix P. Rossell i a l'any 1460 ca; la transcripció *formatera*, en seria un argument sobrevingut.

Formantera té una excusa fonètica que podem qualificar de dialectal i la duen els Olives (mallorquins) de la diàspora (9 casos [19, 26, 31, 40, 42, 44; 32, 33 i 45]) i aproximats [24, 28, 47 i 49], incloses les grafies abreujades. Resten encara alguns rètols extravagants com *forminter* [18], defecte de còpia; *Folmentera* (Maiollo [36]), un venecianisme fonètic; *fromentaria* i *fromenteria* figuren al mateix atlas de Francesc Oliva [52] 1661, com si volguessin donar suport a l'etimologia "tradicional".

SES PORTES

Es tracta d'un topònim escadusser i una mica marejador —hom les ha passades amb un bon esglai!— que només he localitzat a 18 documents. Tot i que la primera vegada correspon a la Carta pisana amb el rònc *porte*, és a P. Vesconte el 1318 que sembla coincidir amb l'esment literari més antic, a la crònica de Pere Marsili (1314): *les Portes*. La darrera cita cartogràfica que tenim és de 1587 [35].

Mai no figura amb grafia correcta, ja que probablement entra per via itàlica, tant que en fos entès el significat com que no ho fos. Les formes italianes en plural són les més repetides: *le porte* es llegeix a P. Vesconte 1321 i 1330, a Beccari (1426), Maiolo (1512 i 1535 [11]), i B. Olives [13]; *le porta* (?) de Vesconte (1318), li podem assimilar, així com *la porte* [6] i *lo porte* ([27] i P. Rossell 1468).

Més desconcerten encara —i sobretot en autors mallorquins, com alguns dels anteriors— formes gramaticals singulars com *loporto* (Estense 1460 ca; J. Bertran 1456 i [12]), *lu porto* [18], *le port* [35] o *lo porti* [14]. Tot plegat fa pensar en còpia de qui no sap el significat.

Les Portes o els Freus —des de la cartografia oficial de V. Tofiño i els *Derroteros*— es refereixen als tres passos que travessen les restes de l'antiga connexió geològica entre Eivissa i Formentera i es troben entre s'illa des Porcs i s'illa des Penjats (el de més al sud), entre es Penjats i es Caragoler (el central), i entre es Caragoler i la punta eivissenca de ses Portes (el de més al nord). Els naufragis hi han sovintejat, en un indret ple de baixos i esculls que, si volem llegir Licofró *amb intenció*, com ha fet Gordillo (1981), coincidiria amb “les portes de Tartessos”.

CAP DE BARBARIA

Només el conec —i encara de segona mà— reflectit en un document: Pietro Vesconte (1330) com a *cauo de la barbaria* (GORDILLO, 1981), però el topònim bé mereix un comentari perquè reincideix en el concepte de ‘promontori’ que aquesta meitat —quartó o vènda— de Formentera representava per illa nauzers medievals. En efecte, la punta de llebeig és en realitat la més avançada cap al nord d'Àfrica o Magrib, que aleshores s'anomenava Barbaria. El mot *cauo* (ROSSELLÓ, 1997) és un venecianisme lèxic que ens serveix per a entroncar la genealogia dels mapistes.

SA CONILLERA

És un topònim ben transparent que té paral·lels diversos a l'àmbit mediterrani. (*) L'esquerpa illa tanca per ponent la badia de Portmany, amb la companyia de tres illetes menors (ses Bledes, s'Espart) que justifiquen una freqüent designació plural a la sèrie cartogràfica, on he trobat el topònim 26 vegades.

La carta Pisana obre la sèrie amb *coniler*, més assignable al singular que no al plural; pel mateix viarany va l'anònim [9] amb *conilera*. El singular *coniera* (d'on s'ha esvaït la /l/ ioditzada?) surt al [2, 28 i 28 bis] i *comera* (errada de copista) al [12] de J. Russus. També

(*) Tanmateix, en aquest 24è Col·loqui hom ha aportat documentació d'un Bernat de Conilleres, participant de la conquesta, de *les Conilleres* (Llibre de Mostassaf, segle XIV) i d'una “fragata de moros presa a les Conilleres” el 1640.

tenim una ortografia més íntegra amb *cunillera* [35], que té un ben remot precedent –tot i que errat per còpia apressada– a *cunllera* de P. Vesconte (1330). Resten encara els singulars italianitzats: *cunigera* (Vesconte 1321 i Dulcert 1339); *conigera* [11 i 27] i *chunilliera* (Benincasa [4] 1468).

Una altra meitat exacta d'esments pertany a la forma plural, ortografiada de manera diversa: *conieras*, a partir de Cresques (1375), Vallseca [3], Estense [VI], [10,24, 26 i 30]; *conierass* [19]; *conieres* [25] i *conilleres* [17]. De més a més tenim, italianitzats i plurals: *conigere* [14 i 36] i *conigliere* [38].

ES VEDRÀ

És un altre penyal arrelat que s'aixeca de la mar enfront de l'acabatall de llebeig d'Eivissa. Una elevació de 382 m, sobre un eix major de 1.500 m. Cosme Adrover (1986, 1987, 1989 a i b, 1990) n'ha deslloriat la toponímia amb la seva tossuderia i perspicàcia habitual.

J. Coromines (*Onomasticon*, I) no gosa resoldre l'etimologia de Vedrà, tot i que insinua quelcom de vidre o mullader marí que lluiria com a vidre: *VITRARE > *vedrane > *vedrà*. Només un document, no gaire antic ([12] 1535) que escriu *vidro*, pot suggerir aquesta via. Un Vedrà terrestre és molt documentat els segles XVI i XVII, però també tenim “ínsula de Vetrano” (doc. 1315). La metàfora del soldat vigilant, VETERANU, és suggeridora i l'ha admesa J. Veny (1997) per via mossaràbiga.

Els 38 esments cartogràfics, els classificam en dos grups: els que conserven la -t- sorda (14) i la resta. a) Dels primers n'hi ha que tenen un aire català, però la majoria són itàlics. La grafia *vet[ra]* que hom col·legeix a Dulcert (1340 ca), l'assumeix Cresques (1375) com a *uetra*. Els venecians hi van darrere amb *vetran* (Benincasa [4], V. Maggiolo 1512, [11 i 36]) o *uetran* (Agnese [14] i [27]). La terminació evidencia més l'origen de *ve[ti]rano* (Carta pisana, 1290 ca), *vetrano* (P. Vesconte 1318, 1321 i 1330; [6]) i *lo uetrano* (un Oliva tardà [38]).

b) La sonorització s'imposa a la majoria de cartes portolanes: *uedra* compta deu exemples que comencen amb Becari 1426, seguit per Vallseca 1439, J. Bertran 1456, el mapa circular Estense, P. Rossell 1468 i els [17, 33, 34, 48 i 49]. Hi ha cinc cartes [25, 26, 28, 28 bis i 30], totes del cercle dels Olives, que duen la grafia *vedral* i d'altres set, *uedral*, de tallers més variats, però amb el mateix predomini. Un estrany *ueldar* [45] és una metàtesi ocasional purament mecànica.

PORTMANY

Amb un paral·lel peninsular ben pròxim —Pormán a la costa murciana—, aquest fòssil toponímic ben arrelat és perfectament entès pels cartògrafs dels segles XIV-XVII. Es refereix a la gran badia rectangular que fa la costa ponentina d'Eivissa, mig abrigada per l'illa de sa Conillera, i que servia de base al tràfec de llançadora amb el litoral d'Hispania. PORUS MAGNUS, ‘el port gran’, figura ja catalanitzat al Repartiment (1240 ca) i el *quartó de Portmany* és un referent administratiu des de 1248 ençà.

Són 36 les vegades que m'ha aparegut als documents manejats, 24 en català i 12 en una versió itàlica. Dins la sèrie catalana hom pot col·legir una mena de degeneració ortogràfica: *portmany* > *portmay* > *portmai*, agreujada per les abreviatures freqüents. Aquesta successió arrenca amb l'Atlas català de 1375, que consigna *portmany* desenvolupat. En canvi, tenim

p: *many* [30], *p. many* [9, 10, 17, 28 i 41] i l'atles de M. Prunès [47] que escriu *p. mayn* i *p. main*. Gabriel Vallseca [3] posa *p. may*, abreujat i sense la palatal, com reitera el planisferi Estense i els [19, 25, 26 i 52]. Més expeditius són encara els que adopten *p. mai*—molts dels tallers dels Oliva— [13, 32, 33, 40, 44, 45, 48, 49 i 50] o *p:maj* [24].

Les versions itàliques comencen amb *portomagno* (Vesconte 1330, Dulcert 1339; [4]) i després opten per l'abreujat *p. magno* de P. Russus [6 i 12] i d'altres [11, 14, 27, 28 bis, 35 i 38], entre els quals hi ha molts Olives i un Martines. L'anònim venecià [2] modifica encara més: *pormao*.

BALANSAT

Es refereix a un portet (es port de Sant Miquel o de Balansat) que figura només onze vegades a la documentació consultada. Arrenca com a *balanzat* a Cresques, però el trobem també en la forma més freqüent *balansat* als [2, 3, 10 i 13]. L'anònim [9] de la Seu de Barcelona posa *balanssat* i el mapamundi català de l'Estense, *balansati*. Hi ha uns *balanay* [19, 25 i 28 bis] (tots Olives) i un *balaniay* [30], de la mateixa camada, que tanca la sèrie el 1580.

El topònim és ben viu i designa un dels quartons de la Pitiüsa major, que devia coincidir *grosso modo* amb el districte islàmic de Benizàmid. En efecte, el *Memoriale divisionis* d'Eivissa, transcrit per J. Marí (1976), cita *cariam Balanzat*, del quartó de Benizàmid. Encara que mossèn I. Macabich atribueix el nom a una família mossàrab, Coromines (1966; *Onomasticon*) prefereix un cognom musulmà d'origen hispànic, que enllaçaria ambdós antropotopònims. La cosa aniria així: Bāni s-Şām(i)t ('els fills del taciturn') > Benansat > Bələnsát.

PORTINATX

La cala on radica el topònim ha donat peu a 23 esments —gairebé la meitat de les cartes buidades. La condició d'embarcador i la morfologia aparent, sobretot al costat de Portmany, explica que molts mapes l'interpretin com a derivat de port.

La consignació més antiga que conec és la de Pietro Vesconte (1330), *pôto nachi* on triomfa l'al·ludida falsa etimologia. Van pel mateix camí de ressonància itàlica *portinazi* (Dulcert 1339), *portinaxj* ([4] 1468), *portinayi* ([2] 1420 ca), *portinagi* [14, 27] i *p:maxi* ([35] 1587), que és una errada d'un document tardà. S'acosten més a la realitat del topònim Cresques Abraham *porti nas*, seguit per l'Estense (1460 ca) *p. tinax* i Salvat ([10] 1533), tots mallorquins. Una altra forma, encapçalada per G. Vallseca ([3] 1439) és *portinay*, amb les variants *p. tinaj* [6, 11 i 24] de diversa filiació.

Si seguim Coromines (*Onomasticon*, I: 130, s.v. Esporles), l'etimologia, cal entroncar-la amb un diminutiu d'*SPORTA* ('senalla'): *SPORTINAS* > **esportinatx*, d'on s'hauria eliminat *es-*, pres com a article.